

CONSTITUIREA INTERNĂ A UNEI VIZIUNI FILOSOFICE

Teodor Vidam

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

În peisajul filosofic actual, rar ni se oferă ocazia de a fi martori la constituirea unei viziuni filosofice proprii, care să vizeze deopotrivă valențele semnificative ale mersului și gândirii teoretice universale și naționale, demers capital întreprins cu anvergură și rigoare de către Al. Surdu. Ținem să punctăm câteva momente constitutive ale acestui demers spiritual major printr-o ochire „esențială”, zăbovind asupra a trei lucrări ce alcătuiesc jaloane principale în realizarea de facto a acestui proiect complex și dificil.

Lucrarea *Actualitatea relației gândire-limbaj. Teoria formelor prejudicative* constituie un moment de referință pentru cine vrea să deslușească prefigurarea și configurarea pieselor esențiale ce exprimă un sistem filosofic personal. Investigația hermeneutică a primelor capitole din *Categoriile* lui Aristotel pune în evidență relațiile specifice între entitățile existente în re, în minte și în voce, domeniu care circumscrie relațiile prejudicative. Acest domeniu are în subordine raporturile efective dintre individual, relațional, proprietate, determinație și expresie lingvistică.

Denumirea se spune despre obiect, fără a fi în obiect. Fiind presupusă de cea judicativă și anterioară acesteia, relația subsistent – cuvânt poate fi numită prejudicativă sau antepredicativă. Un om poate fi galben deoarece s-a îmbolnăvit de hepatită, dar în acest caz el este galben în mod accidental sau întâmplător. În vreme ce toți chinezii sunt galbeni întrucât reprezintă rasa galbenă a speciei umane, dar nu toate rasele speciei umane sunt galbene. În mod rezonabil, Al. Surdu subliniază următoarele: „Dacă se admite că culoarea este o proprietate obiectiv-materială comună lucrurilor (corpurilor) individuale, este în aceste corpuri, atunci ea nu mai poate fi în noțiunea de corp și nici în numele acesteia, căci nici noțiunea de corp și nici cuvântul «corp» nu sunt colorate”¹.

Limbajul ca modalitate de exprimare se constituie la trei niveluri: a) cel prejudicativ, în care apar relațiile a fi în și a spune despre (antepredicamente); b) cel judicativ propriu-zis, în care apare verbul copulativ a fi între subiect și predicat (predicamente); c) cel silogistic, în care apare verbul a reveni între

¹ Al. Surdu, *Actualitatea relației gândire-limbaj*, București, Edit. Academiei Române, 1989, p. 33.

termeni, adică cel discursiv propriu-zis sau raționalmente. În dreaptă consecință, Al. Surdu relevă: „Problema cea mai importantă pentru exegetul modern este de a nu absolutiza nici unul din termenii care intervin, pentru a nu pierde din vedere mulțimea semnificațiilor”². Pentru nivelul prejudicativ, Al. Surdu introduce termenul de „subsistent”, deoarece termenul de „subiect” corespunde în mod plinar celorlalte trepte ale desfășurării cunoașterii și constituirii limbajului.

Subsistentul are și el trei semnificații, și anume: materia, forma și compusul acestora, cu exemplificarea: arama pentru materie, înfățișarea exterioară pentru formă și întregul pentru compus. Este clar că subsistentul nu poate să însemne subiect, de vreme ce acesta își pierde caracteristica individualității în accepție de materie și semnifică subsistența în genere, substratul oricărei existențe sau ființe. Proprietatea individuală este în subsistent accident particular. În calitate de accident universal Aristotel admite sufletul, care nu este nici corp, nici proprietate individuală, pare a fi mai degrabă o funcție a corpului; entelehia mijlocind trecerea de la potență la act. Lucrările sale *Metafizica*, *De anima*, dovedesc indubitabil că relațiile prejudicative sunt o componentă fundamentală a operei aristotelice, având profunde semnificații ontice.

Meritul lui Aristotel, în afara descoperirii relațiilor prejudicative, este acela de a fi prezentat legătura dintre ele, mai mult, independența lor. Ca stări de fapt, relațiile prejudicative se petrec independent de exprimarea lor. Stagiritul nu identifică însă relația prejudicativă cu propoziția, care, de regulă, conține verbul este. Lucrarea *Actualitatea relației gândire-limbaj*, după secțiunea *Investigații hermeneutice*, se ocupă de *Semnificația logică a relațiilor prejudicative*, pentru ca în ultima, *Concluzii general filosofice*, să ne dăm seama de prestația filosofică exemplară săvârșită de Al. Surdu.

Așa cum nu există lucru individual independent de relația sa cu alt individual, tot așa nici relaționalul nu există fără entitățile prejudicative pe care le pune în relație. Or, entitățile prejudicative sunt relative, căci nici una nu există, ca entitate prejudicativă, decât în relație cu una dintre celelalte, sau chiar cu sine (cazul individualului). Posesia (încălțat, înarmat) este diferită de proprietate (casă, pământ) prin caracterul accidental și exterior. Determinațiile de timp și loc sunt determinații circumstanțiale.

Definirea entităților prejudicative prin intermediul relatorilor, este în, aparține lui, este inclus în, se spune despre, este împreună cu, este între, pune în evidență că nici una din formele care conțin astfel de entități nu este de tip judicativ, chiar dacă ambii membri ai relațiilor sunt expresii. Se poate conchide, că între formele prejudicative și judecăți nu există decât asemănări aparente. Prejudicativ nu pot admite că „viețuitor” se spune despre piatră, dar judicativ pot afirma că „piatra este viețuitoare” ceea ce înseamnă că judecata este falsă.

A ignora relațiile prejudicative înseamnă a reduce criteriul adevărului la confruntarea nemijlocită a judecății cu lucrurile individuale. Confruntarea oricărei

² *Ibidem*, p. 42.

judecăți, pentru a-i determina valoarea de adevăr, cu realitatea la care se referă, presupune o dublă mijlocire: una obiectuală (între lucruri individuale, ca și între lucruri individuale și proprietăți comune) și una expresională (între acestea și expresiile lor lingvistice). Relațiile prejudicative obiectuale (aparține lui, este inclus în, este în, este între, este împreună cu) nu sunt perceptibile direct în existența nemijlocită. Ca și relațiile prejudicative obiectuale, cele expresionale pot constitui obiective referențiale ale judecăților.

Logica matematică vine cu o nouă versiune în tratarea problemei relațiilor prejudicative. Russell consideră că termenul „*de fapt*” aparține lumii obiective, nefiind creat de gândurile și dorințele noastre. Faptul este un fel de obiect, dar nu trebuie confundat cu acesta, întrucât circumscrie relația dintre obiect-proprietate. Wittgenstein reduce faptul la relația dintre obiecte. În acest context el face distincția dintre „fapt” și „starea de lucruri”. Logica simbolică are ca punct de plecare al considerațiilor sale relațiile prejudicative. Mai mult, capitolele sale fundamentale (logica predicatelor, relațiilor, claselor) se deosebesc tocmai în funcție de specificul relațiilor prejudicative.

Formele ontice le preced pe cele prejudicative, iar cele judicative succed celor prejudicative. *Subsistența* nu poate fi identificată cu materia fără formă, cu toate că ea nu constituie încă o stare de fapt. Se dovedește, consideră în mod temeinic Al. Surdu valorificând unele contribuții neglijate ale Stagiritului, contrar lui Wittgenstein, conform căruia obiectele care alcătuiesc substanța lumii sunt simple și reprezentate abia de propoziții, că proprietățile materiale aparțin obiectelor nu numai înaintea actelor judicative, ci chiar înaintea celor prejudicative.

Subsistența, un concept filosofic de maximă generalitate, pentru faptul de a fi o substanță comună oricărei existențe, adică substratul primar al *ec-sistenței*, a ceea ce apare și se manifestă prin lumea cronospațială, este transcendentă, neputând fi cunoscută prin mijloace intelectual-perceptive, *constituie deopotrivă garantul obiectiv, primordia ec-sistenței și ființei*. Al. Surdu propune în acest moment câteva disocieri esențiale care străbat întreaga sa gândire filosofică de primă linie: a) distincția dintre obiectul în sine (*eonul pur*) ce nu poate fi caracterizat nici măcar prin determinatii negative, și obiectul de cunoscut sau al senzației (*esteton*) și al gândirii (*noeton*); b) distincția dintre obiectul în sine, ce depășește limitele experienței, deși determină fenomenele, și *noumenele*, care și ele sunt determinate și anume numai prin formele intelectului.

Unda seismică, de reabilitare a gândirii dialectico-speculative, s-a înfiripat din cuprinsul secțiunii a treia *Concluzii general-filosofice* a lucrării publicată în 1989 *Actualitatea relației gândire-limbaj*, ca să ajungă la o culme nebănuită inițial prin lucrarea *Gândirea speculativă* apărută în mod premonitor la început de mileniu trei. Principiul vaselor comunicante funcționează, se subîntinde, când este vorba de conceperea și constituirea unui edificiu filosofic de substanță. Ținând seama de disocierile anterioare, Al. Surdu conchide în mod justificat: „Aceasta înseamnă că despre noumene ca atare nu se poate spune, ca despre obiectele în

sine, că sunt transcendente, adică sunt dincolo de existență, unde subsistă într-un mod necunoscut nouă, ci numai despre intelect se poate spune că transcende, trece dincolo de sensibilitate, dar fără să ajungă undeva, pe vreun anumit tărâm”³.

Din această perspectivă a obiectului, trebuie marcată și distinsă nu numai subsistența, căreia îi corespunde *eonul* (obiect în sine), de existență, căreia îi corespunde *estetonul* (obiect al percepției sensibile), ci și ființa, căreia îi corespunde *noetonul* (obiect al gândirii). Domeniul existenței nu se reduce la individual. Relațiile prejudicative dintre entitățile individuale sunt stări de fapt existențiale propriu-zise. „Neavând o existență propriu-zisă, ele (relațiile prejudicative – n.ns.) pot fi considerate că mai degrabă sunt decât există”⁴. Ceea ce le determină nu mai ține de domeniul existenței, ci al ființei propriu-zise. Domeniul ființei rămâne caracterizabil prejudicativ prin *dicitur de*.

Existența este câmpul stărilor de fapt a relațiilor prejudicative interfactuale, *ființa* este câmpul relațiilor prejudicative non-interfactuale, care implică esența, quidditatea, universalul, în rezumat entități exprimabile. Esența se exprimă prin toate atributele neaccidentale, iar quidditatea numai prin două dintre acestea, respectiv prin genul proxim și diferența specifică. Esența ca noțiune are o sferă mai mare decât quidditatea. Ea cuprinde totalitatea proprietăților pe care trebuie să le aibă individualul pentru a fi ceea ce este. *Lumea* nu este numai totalitatea unor fapte petrecute deja, *ci este mai degrabă imaginea petrecerii faptelor*, procesul instituirii și destituirii stărilor de fapt, care, în permanenta lor schimbare, nici nu mai pot fi numite stări, *ci procese*.

Puntea de trecere sau veriga intermediară între aprofundarea relației gândire-lingvaj și reabilitarea gândirii dialectico-speculative o constituie nu întâmplător *Pentamorfoza artei*. Lucrarea ne propune *ab initio* două premise: deosebirea dintre filosofia artei și estetică și verificarea de facto a „pentamerului” pe teritoriul creației artistice. Aceasta nu constituie rodul bunului plac, al unui subiectivism necontrolat, dominat de hazard și capricii, ci se structurează în funcție de norme proprii fiecărui domeniu al artei.

Asistăm la o schimbare de perspectivă, se trece, de la sistemul referențial subsistent-cuvânt, cu implicantele sale fundamentale (subsistență, existență și ființă) la un alt sistem referențial, acela al raportărilor dintre subiectul cunoscător și produsele, creațiile sale, schimbare de perspectivă, proces care readuce în prim plan necesitatea examinării atente a facultăților de cunoaștere (intelect, rațiune, speculație) și a metodelor utilizate (rămânând oarecum uitată sau chiar neglijată dialectica speculativă și virtuțile sale).

Dialecticitatea realului, caracterul eterogen și contradictoriu al acestuia, îmbracă forme din ce în ce mai complexe, de la opozițiile reale, parcurgând triade și tetrad, până la manifestarea pentadei ca expresie a manifestărilor spirituale cele mai elevate, un asemenea moment exponențial constituindu-l opera de artă. Forma

³ Alexandru Surdu, *Gândirea speculativă*, București, Edit. Paideia, 2001, p.79.

⁴ Idem. *Actualitatea relației gândire-lingvaj*, ..., p.175.

corpului uman, structura și funcțiile sale, sunt marcate profund de reprezentarea pentadică. *Pentamerul*, după pitagoreici, remarcă Al. Surdu, reprezintă un simbol al sănătății și frumuseții, al interiorului și exteriorului ființei umane.

Tragedia antică reprezintă o culme a creației artistice neegalată până în prezent. Ea se compune din cinci arte diferite: (1) poezia, care constituie textul tragediei; (2) jocul dramatic al actorilor; (3) muzica vocală a corului; (4) muzica instrumentală interpretată la flaut; și (5) dansul. *Pentamerul* este iterativ atât în ce privește structura de compoziție cât și elementele dramatice ale subiectului tragediei antice. Forțele puse în joc nu se identificau cu personajele, ci reprezentau forțe oarecum îndreptățite (confruntarea dintre uman și divin, vremelnic și etern, libertate și destin etc.), chiar dacă nu erau egale între ele. Efectele terapeutice ale tragediei antice (catharsis-ul, purificarea) prin generarea sentimentelor de spaimă, teamă, milă, omenie, au constituit corolarul afirmării plenare a acestui gen artistic.

Trecerea de la tragedia antică, o culme încă neegalată a culturii elene, la analiza dramelor pasionale shakespeariene, are în vedere conform interpretării lui Al. Surdu, caracterele personajelor, unicitatea exemplară a trăirilor acestora, pornind de la teoria lui K. Leonhard despre „personalitățile accentuate”. Teatrul englez, continuator al moralităților medievale renunță la mască. Fără mască un personaj poate să se comporte ca un om real; în funcție de împrejurări, în funcție de caracterul propriu. Reflecțiile asupra dramelor pasionale shakespeariene: Hamlet (răzbunarea), Romeo și Julieta (iubirea), Othelo (gelozia), Macbeth (grandoarea) și Richard al III-lea (ambitia), relevă calitățile și slăbiciunile psihismului uman, înfriparea, cristalizarea, potențarea și întărirea acestora, pot să ducă fie la înălțare, fie la degradare și distrugere. Sentimentele prin intensificare predominant telurică devin patimi, care duc la degradare și descompunere, pe când dacă sunt călăuzite de idealuri devin pasionante și duc la o spiritualizare mobilă. În acest sens, Camus conchide că solidarizarea întru suferință poate să devină activă, pe când pornirile meschine duc la prăbușire.

Prăbușirea personajelor în cazul dramelor pasionale shakespeariene le apropie, dar și le distinge clar de tragediile antice, și anume, intenția autorului, de a înălța sentimentele umane până la forma lor ideală. Sentimentul ideal își dobândește valențe universale care nu corespund nimicniciilor, impurităților și adversităților vieții, într-un cuvânt nu se poate justifica individualul, dar îl poate salva sau eventual mântui. Idealul transcende realul, personajele nu pot întruhipa perfecțiunea. Idealul presupune identificarea personajului cu sentimentul devenit pasiune. Finalmente, operele de artă alcătuiesc, în ansamblul lor, un domeniu distinct al realității, un domeniu autonom, neprecedat de vreun altul, și care poate fi studiat ca atare. Specificul ființării operei de artă este acela de a fi cumva, de a se arăta într-un anumit fel sau de a se putea imagina într-un anumit mod. În operele de artă în mai mare măsură decât cunoștințele sunt puse în joc modalitățile de manifestare, mereu și mereu altfel, ale binelui, dreptății și libertății. Artă ilustrează pentada de aur a dreptei filosofări.

Comparativ cu lucrările anterioare, *Gândirea speculativă* reevaluează și resemnifică unii termeni împrumutați din logică (*antitetica*, *antiologie*, *autologie*) și alții expediati înainte de vreme în „sopronul cu rechizite metafizice” (dialectica, speculația) analizând momente de referință din gândirea filosofică universală (Platon, Kant, Hegel) și cea națională (Blaga, Noica și Florian). Ținând seama de modalitățile de constituire și manifestare ale limbajului (*in re*, *in mente*, *in voce*), Al. Surdu circumscrie într-o manieră sintetică facultățile la care recurge subiectul cunoscător (intelect, rațiune, speculație) pornind de la sporul de cunoaștere adus de științele exacte și socio-umane.

Astfel „Dacă prin intelect se înțelege gândirea intuitivă, practică, folositoare în lumea înconjurătoare cu referință directă la lucrurile individuale și relațiile dintre acestea, cu aplicații în lumea modernă la domeniul tehnicii, la anorganic și solid, iar în științe, la aspecte matematice și de calcul, fiind exprimabilă în simboluri și formule, iar prin rațiune se înțelege gândirea discursivă, judicativă și demonstrativ-argumentativă, ambele bazate pe legile identității și noncontradicției, atunci este evident că dialecticul și speculativul sunt diferite atât de intelect, cât și de rațiune”⁵.

De pe această poziție teoretică are loc incursiunea de explorare și valorificare a virtuților pe care ni le propune metoda dialectico-speculativă și valențele perene ale speculațiunii fără a se recurge la nici o pereche de ochelari fie ei hegelieni sau de altă proveniență. Ca atare, două tendințe care acționează în sens contrar nu se contrazic una pe cealaltă, ci se opun una celeilalte. Opoziția este sursa oricărei antitetici. Dialectica este reflexul logic al antiteticii din domeniul ontic (al naturii și societății).

Termenul de dialectică are în filosofia contemporană mai multe sensuri. O accepție importantă este aceea de metodă general filosofică opusă metodei metafizice. Locul termenului de dialectică este tot în domeniul logico-lingvistic. *Dacă antitetica este teoria opoziției, dialectica este teoria contradicției*, fie că vorbim de dialectică pozitivă, negativă, fie de dialectică subiectivă, obiectivă etc. Respingerea enunțurilor contradictorii și utilizarea lor sub formă demonstrativ-argumentativă îi conferă lui Zenon titlul de inventator al dialecticii și anume în sens negativ.

Eleații nu numai că au respins contradicția, dar au și absolutizat identitatea. Nu numai existența trebuie gândită în nemiscare, unitate și neamestec, ci și gândirea. Adepții dialecticii negative ajungeau la reducerea judecăților la forme tautologice de tipul A este A și B este B, ceea ce înseamnă anularea actului judicativ. Aristotel îl desemnează ca reprezentant al acestei anomalii pe Antistene (Ceva nu se poate spune despre altceva, ci numai unul despre același). Menirea dialecticianului spre deosebire de sofist, este aceea de a distinge în permanență adevărul de fals sau numai de ceea ce este numai în aparență adevărat, cu scopul, evident de a menține adevărul și a exclude falsul.

⁵ Idem, *Gândirea speculativă*, ..., p. 312.

Dialectica speculativă începe cu Platon. Acesta distinge gândirea despre lucruri de gândirea pură sau invers, gândirea pură față de gândirea despre lucrurile sensibile. Genurile supreme sunt idei-forme în care se oglindesc sau se reproduc (*speculum* = oglindă, reproducere) lucrurile sensibile, ceea ce îndreptățește calificativul de speculativ. La Platon ideile sunt mai multe și nu se produc una pe cealaltă. Ele diferă de lumea lucrurilor sensibile în calitate de prototipuri.

Domeniul speculativului platonice nu este nici dialectic, nici antitetic. Raportul de contrarietate dintre genurile supreme este însă diferit atât de raporturile dintre enunțuri (de contradicție), cât și de cel dintre lucruri și fenomene (de opoziție). Ființa nu se divide în mișcare și repaus, ea are în subordine același și altul. Mișcarea se leagă de altul, repausul se leagă de același. Mișcarea și repausul revin indirect, prin participarea și amestecul genurilor, ființei. Antiologia circumscrie raportul de contrarietate în cazul genurilor supreme la Platon (ființă, mișcare, repaus, același, altul).

„Participarea” aceasta, „revenirea”, „amestecul” sau „comunitatea” genurilor supreme nu au nimic comun cu participarea lucrurilor sensibile la idei, căci genurile supreme nu pot fi modele sau prototipuri unele pentru celelalte. Ele sunt ceea ce sunt numai în raportarea lor unele la altele. La fel ca reflectarea unei păduri în oglinda apei unui râu, speculativul ca atare, întoarce lumea pe dos. Pentru eleați nu era decât ființa, pentru Platon este și ființa, dar și neființa, adică altceva decât ființa. Antilogia platoniciană nu e străină nici de heracliteism, nici de eleatism, dar se diferențiază de acestea printr-o dublă relativizare a acestora într-un domeniu propriu și anume în cel speculativ. Această scrutare a înlănțuirii gândirii filosofice platoniciene până la deslușirea cheii de boltă a construcției sale filosofice este singulară în exegeza românească.

Dacă intelectul presupune o anumită acțiune asupra stărilor de fapt pe care le intuiește, iar rațiunea pretinde întotdeauna condiții ale condiționatului; o anumită contemplație a lucrurilor sensibile pe care le reflectă, speculațiunea, de la *speculum*, oglindire, reproducere, se referă la totalități infinite și procese cu începuturi și sfârșituri transcendente, o anumită meditație asupra acestora. Poteca speculativă dibuită de Platon e continuată de către Kant într-o manieră rezervată, critică, circumspectă, ceea ce îl duce la practicarea unei gândiri dialectice negative.

În cuprinsul existenței nu se poate ști cât de departe pătrunde observația și analiza fenomenelor în timp. Transcenderea ca proces al depășirii și ca trăsătură majoră a gândirii filosofice propriu-zise, poate să vizeze mai multe tipuri de transcendență. La Kant avem de-a face în principal cu două tipuri de transcendență: una relativă, naturală, și una absolută, transnaturală. Prima este acceptabilă, fiind un fel de extindere a cunoașterii spre zone necunoscute. În schimb, Kant respinge transcendența absolută, transnaturală, care ține de obiectul în sine însuși.

Din pricina acestei probleme Kant a fost considerat un filosof antispeculativ și antidialectician. Ceea ce nu înseamnă însă că, cel puțin în sens negativ, nu putem gândi corect această transcendență absolută. La Kant ca și la Aristotel, subsistența

devine un fel de cauză a existenței. Noumenul are la Kant sens total negativ, spre deosebire de obiectul în sine însuși, care totuși subsistă. Conceptele se referă la ceea ce este condiționat experimental, pe când ideile se referă la necondiționatul transcendent. Ideea se ridică la totalitatea absolută. Ea este a necondiționalului tot așa cum este a omului obișnuit. Ea este despre totalitatea condițiilor (suflet, lume, Dumnezeu). Ideile nu pot avea o utilizare constitutivă. *Ele au mai mult o determinare de factură dialectico-speculativă și apofatică.*

Transcenderea este posibilă ca lărgire a orizontului, adică extensiv și în direcția clarificării profunzimilor lumii materiale, adică intensiv. Indiferent, în ce mod am realiza transcenderea, extensiv sau intensiv, fatalmente ne izbim de aceleași dificultăți ale nedeterminatului sau necondiționatului, un prag greu surmontabil, dacă nu chiar imposibil. Obiectul în sine e cauza fenomenului, acel ceva care determină apariția fenomenului, pe când noumenul este efect al conceptului, reprezentarea lui rămâne goală și nu folosește la nimic. Kant reduce numărul ideilor la trei: suflet, lume, Dumnezeu. Fapt care determină aspectele metodei dialectico-speculative triadice. Înaintarea de la cunoașterea-de-sine la cunoașterea lumii și de la aceasta la ființa supremă pare asemănătoare înaintării logice a rațiunii de la premise la concluzie. Kant a presimțit gândirea speculativă, dar el nu a aplicat schema triadică (*teză – antiteză – sinteză*).

Hegel admite o rațiune absolută care se face pe sine, după propriile sale principii, înfățișându-se ca lume și transformându-se apoi, prin intermediul omului, în spirit. Rațiunea aceasta făcătoare de lume este, și la Hegel, Dumnezeu însuși. Cu deosebirea față de creștinism că El nu mai este transcendent, nu mai este dincolo de lume, ci este propria sa creație. Hegel vorbește despre o altfel de rațiune care înglobează și intelectul, ca moment al identității cu sine a conceptelor filosofice; un fel de rațiune negativă, care să presupună contradicția între concepte, cât și între obiecte și fenomene, și o rațiune pozitivă care să cuprindă sinteza contrariilor. Este vorba de „logica speculativă”.

Al. Surdu ține seama de faptul că filosofia poate să piardă teren dacă nu-și exersează și rafinează întreg repertoriul conceptual în funcție de complexificarea datelor lumii reale, de mersul și asumările imprevizibile ale cunoașterii științifice. În acest context, metoda dialectică pentru a răspunde provocărilor trebuie să renunțe la aplicarea schemelor triadice rigide și să fie aplicată cu discernământ. Modalitatea de acțiune a rațiunii umane, numită și Idee, se face la Hegel, prin așa-numita „dialectică triadică”: *teză, antiteză și sinteză*, atât în domeniul logicii, cât și al naturii și al spiritului. Ceea ce i s-a reproșat lui Hegel a fost tocmai această absolutizare a triadei. El a încercat să înglobeze totul în sistemul său.

Reiese astăzi necesitatea unei metode dialectico-speculative de gândire pentru interpretarea fenomenelor cu care se confruntă omenirea, găsirea unui liant între fenomenele, în aparență, cu totul disparate (între fizică și psihologie, de exemplu) și alcătuirea unui tablou unitar din care să nu lipsească, firește, imaginea omului și a intereselor sale. Transcenderea, trecerea dincolo de lume, în

extensiune, ca și de micimea particulelor sale ultime, în intensiune, presupune întrodeschiderea înspre profunzimile psihismului uman, valorificarea resurselor nebănuite ale acestuia, a energiilor creatoare sufletești, care să țină seama de bioritmuri, de funcționarea organismului uman ca întreg, de asigurarea consonanțelor în ce privește trăirile sufletești, de evitare a disonanțelor, a psihozelor și stresurilor năucitoare, de stopare a disipării inutile a acestui fluid misterios ce ne însuflețește actele creatoare.

Speculațiunea este o facultate a gândirii omului, ca și intelectul și rațiunea, și are limitele ei. *Transcendența poate fi gândită numai dialectico-speculativ, indiferent dacă este considerată divină sau nu.* Edificarea unui sistem filosofic în momentul de față, câtuși de puțin demn de luat în seamă, ca și a unuia de primă mărime, necesită descifrarea unui „nod conceptual” de neocolit după Al. Surdu, interconținutarea și interpotențarea dintre subsistență, existență, ființă și transcendență. Descifrare care nu este posibilă dacă nu ținem seama de modalitățile de constituire ale limbajului datorită gândirii la trei nivele distincte: a) prejudicativ; b) judicativ și c) justificativ. Acest cumul de probleme sau problematică traversează deopotrivă istoria gândirii filosofice universale și naționale, mersul și înaintarea cunoașterii științifice actuale precum și cel al creației artistice și nu în ultimul rând această problematică o regăsim și în marile religii ale lumii sau în preocupările teologilor.

În această ordine de idei, Al. Surdu precizează „Teologia nu se confundă cu religia, după sum nici filosofia nu se confundă cu metafizica”⁶. În mod legitim, Al. Surdu consideră interpretarea dialectico-speculativă ca fiind singura adecvată fenomenului religios. Filosofia și religia sunt domenii relativ autonome, relațiile lor sunt de proximitate. Ele nu sunt doar maniere diferite de a trata același lucru, maniere care s-ar putea dovedi superioare sau inferioare. Domeniul lor de referință este altul deși nu într-un totu diferit. Este vorba de transcendență și diferitele sale accepții, nu numai teologice, ci și filosofice. Este vorba de aspecte diferite ale transcendenței, ale legăturii acesteia cu existența, cu omul ca existent preferențial, la sensul legăturii dinspre sau spre transcendență.

Orice ființă umană are năzuința de a-și depăși propria sa condiție, de a se depăși pe sine și pe alții, de a trece de limitele lumii mărginite în care trăiește. Este vorba nu numai de dorința spre mai bine, ci mai ales spre altceva. Situația prezentă pare să-i dea dreptate lui Blaga: printr-o cunoaștere exactă și mai profundă în loc să ne eliberăm de misterele transcendenței, le potențăm și chiar le adâncim. Existența relativă (*ens ab alio*), o presupune pe cea absolută (*ens a se*). Problema transcendenței a depășit starea de simplă năzuință, de trăire sau „tatonare” individuală. Propria noastră cunoaștere în expansiune, ne obligă să transcendem existența reală spre tărâmul subsistenței.

În vreme ce teoria generală a sistemelor și cibernetica sunt teorii ale organizării, sinergetica este teoria autoorganizării. Din această perspectivă

⁶ *Ibidem*, p. 142.

„Personalitatea umană este un suprasistem dinamic și complex, deschis și introdeshis, care se autoorganizează prin combinarea sincronică și creatoare a unui mare număr de sisteme și subsisteme dotate cu retroacțiuni: sistemul cognitiv, cel motivațional-afectiv, cel volitiv sau cel atitudinal”⁷. Omul trăiește și acționează într-un sistem socio-cultural (cu arhetipuri specifice) și este în rezonanță cu sistemul cosmic și cel cuantic. Transcenderea este procesul prin care omul accede la transcendent, iar cosmizarea este demersul omului spre dobândirea armoniei interioare prin intrare în rezonanță cu ritmurile armonice ale universului exterior.

Prin procesul transcendenței pe și la nivele diferite ale realității, cunoașterii și acțiunii ne raportăm la marele tot, permanență a spiritului filosofic ce ia act de sine și încearcă să se justifice și să ne justifice față de această instanță superioară. Prin reabilitarea metodei dialectico-speculative, a cărei structură poate fi una pentadică, Al. Surdu ne propune un asemenea pariu existențial de confruntare cu transcendența, opera sa filosofică de până acum depunând mărturie clară în acest sens, sens care se poate pierde doar în infinitul valorii.

⁷ *Ibidem*, p. 166.